

Amasya Dârüşşifası'nın içinden bir görünüş

tür. Muntazam kesme taştan örülmüş bu cephe üstten ince profilli taş frizle sınırlanırken, üçte bir oranında daha yüksek ve taşkın olan portal, sahip olduğu plastik özelliğiyle cepheye hâkim bir ifade yaratmaktadır. Fakat bu hâkimiyet portalin iki tarafında yer alan büyük birer pencereyle sağlandığı gibi, bu cepheyi iki yandan sınırlayan silindirik köşe kuleleriyle dengelenerek simetrik bir ifade kazanmaktadır. Böylece binanın giriş cephesi, geleneksel Anadolu Selçuklu yapı özelliğinin bir ifadesi olmuştur. Doğu, batı ve kuzey cepheler ise gelişigüzel taşlarla örülmüş ve birer payanda ile desteklenerek orijinal durumları kaybolmuş biçimde günümüze kadar gelebilmiştir.

Dârüşşifanın avlu cephesi ise çeşitlilik gösteren sütunlar ve başlıkları üzerinde yükselen sivri kemerli revaklar, muntazam kesme taştan kemerli eyvan kemerleri ve taş yüzeylerle dikey hatların hâkim olduğu izlenimini vermektedir. Yapıda dış cephe tezyinatı olarak başlıca süsleme unsuru, taş işçiliğinin ifadelendirdiği portal ve iki yanında yer alan iki dikdörtgen penceredir. Dârüşşifanın portal ve avlu cephesini oluşturan unsurlarda bütünüyle muntazam kesme taş kullanılmıştır. Sütunlar ve sütun başlıkları taş-tandır. Dış duvarlar ve tonoz örtülerde muntazam olmayan taş örgü görülürken, açılmayı önleyici tonoz kemerlerinde tuğla örgü mevcuttur.

Kitâbede de belirtildiği gibi yapı dârüşşifa olarak genel anlamda bir hastahane fonksiyonuna sahipti. Yapının bî-marhane olarak tanınması, burada sadece akıl hastalarının bulunduğu düşüncesinden kaynaklanmıştır. Dârüşşifa başlangıçta olduğu gibi sonraları da uzun süre bir tıbbî müessese halinde çalışmıştır. *Cerrâhiyye-i İlhâniyye*'nin müellifi Sabuncuoğlu Şerefeddin b. Ali'nin

burada hekimlik ve cerrahlık yaptığı, aynı müellifin *Mücerrebname* adlı eserinden öğrenilmektedir.

Bugün restore edilmiş ve çevresinde yeşil alan düzenlemesi yapılmış durumda olan bina halkın ziyaretine açık tutulmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sabuncuoğlu Şerefeddin, *Mücerrebname*, İÜ Ktp., Yıldız Kitaplığı, nr. 335; Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul 1327-30, I, 171-175; Gönül Cantay (Güreşsever), "Kitab al-Cerrâhiye al-Hâniye Minyatürleri", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul 15-20 Ekim 1973) Tebliğler*, İstanbul 1979, III, 777-796; a.mlf., *Anadolu Türk Mimarisinde Dârüşşifâlar (Hastaneler)'in Gelişmesi* (doçentlik tezi, 1982), İÜ Ed. Fak.; *Türkiye'de Vakıf Âbideler ve Eski Eserler*, Ankara 1983, I, 259-263.

GÖNÜL CANTAY

AMASYA TARİHİ

Hüseyin Hüsameddin Yasar'ın
(ö. 1939)
şehir tarihçiliğine
önçülük ettiği kabul edilen eseri.

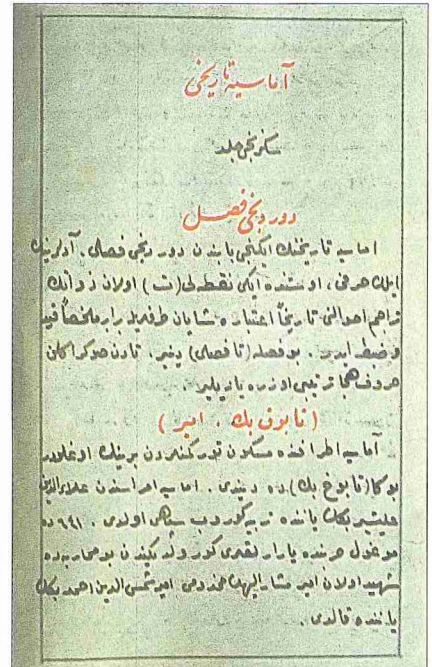
Eser sadece bir şehir ve bölge tarihi değil genel Türk tarihini ele alan bir incelemedir. On iki cilt olarak hazırlanan *Amasya Tarihi*'nin ancak ilk dört cildi ile IV. cildin "bakiyesi" yayımlanabilmiş, V. cilt kaybolmuş, VI-XII arasındaki diğer yedi cilt ise neşredilmek üzere Amasya Belediyesi tarafından satın alınmıştır.

Amasya Tarihi'nin I. cildi (İstanbul 1327 r., 1330 h., 428 s.) Amasya şehrinin dinî ve kültürel müesseselerine ayrılmıştır. Burada şehrin kuruluşu, çeşitli semtleri, kaleleri, mağaraları, mahalleleri, camileri ve türbeleri, edipleri ve hattatları, tarikat şeyhleri ile tekkeleri, âlimleri ve medreseleri, bucakları, ilçeleri ve kasabaları anlatılır. II. cilt (İstanbul 1329 r., 1332 h., 492 s.) genel Türk tarihi mahiyetinde olup bu ciltte şu konular ele alınmıştır: Türkler'in vasıfları ve mezîyetleri, Araplar'ın Türkler hakkındaki takdirleri, Türkler'in nesepleri, Türkmenler'in nesli ve kabileleri, Tatarlar, Çerkezler, Gürcüler, Lazlar, Türkler'in eski dinleri, Anadolu'da Hititler, Battal Gazi, Türkmenler'in İslâmiyet'i kabulü ve türkmen kelimeleri; Azerbaycan, Erzurum ve civarı, Komanlar, Ermeniler ve Rumlar; Amasya'nın tarihi: Turanîler, Hititler ve Türkmenler, Dânişmend Gazi, Selçuklular, Kılıcarslan, Osmanlılar, Osmanlılar zamanında Beylikler; Amasya Valisi Şehabeddin Şâdi Bey'in 736'da (1335) vefatıyla

İlhanlı hükümetinin yetmiş sekiz yıllık saltanatının son bulması. III. ciltte (İstanbul 1927, 392 s.) esas itibarıyla 706 (1306) yılında Amasya âyanı ve Âzerîler'den başlayarak Amasya tarihi: Beylikler dönemi, Yıldırım Bayezid'in Amasya emâreti, Osmanlılar devri, 1608'de Serdânekrem Kuyucu Murad Paşa'nın Amasya ile bütün o bölgeyi eşkiyadan temizlemesi ele alınmaktadır. IV. cilt (İstanbul 1928, 240 s.) ve bakiyesi (İstanbul 1935, 199 s.) 1017'den (1608) 1099'a (1688) kadar geçen dönemde Amasya'da yetişen âlimlere, şeyhlere ve buraya gelen valilere yani Amasya ile ilgili şahsiyetlerin hayat ve faaliyetlerine ayrılmıştır. Yayımlanmayan ciltlerin muhtevasının da önceki ciltlerde olduğu gibi Amasya'nın XVII. yüzyıldan sonraki tarihî ve kültürel meseleleriyle ilgili olduğu bildirilmektedir.

F. Babinger, sadece yayımlanan kısmı 1800 sayfa kadar tutan *Amasya Tarihi*'nin bazı konularda "gerçek bir hazine" olduğunu söylemektedir. Eser hazırlanırken *Tezkire-i Abdî* (Amasyalı Abdî), *Tezkire-i İlmiyye* (Abdurrahman Eşrefi), *Amasya Meşâhiri* ve *Amasya Tarihi* (Osman Fevzi Olcay) ile *Kitâbeler* (İ. H. Uzunçarşılı) gibi birkaç kaynak dışında

Amasya Tarihi'nin VIII. cildinin müellif hattı nüshasından ilk sayfa (Amasya Beyazıt Ktp., numarasız)

başvurulan kaynakların çoğunlukla gösterilmemiş olması ilmi değeri hakkında bazı araştırmacılar da tereddütlere yol açmış olmakla beraber, *Amasya Tarihi* şehir tarihçiliği bakımından son derece dikkate değer önemli bir eserdir. I. cildi kısmen sadeleştirilerek yeni harflerle de yayımlanmıştır (haz. Ali Yılmaz — Mehmet Akkuş, Ankara 1986).

BİBLİYOGRAFYA :

Fr. Babinger, *Von Amurath zu Amurath-Aufsatze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*, München 1962, I, 132; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1966, II, 649, 656; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 457-458; Turgut Akpınar, "Amasya Tarihi Yazarı Hüseyin Hüsameddin ve Bilinmeyen Eserleri", *Bibliyografya-Kitap Haberleri Bülteni*, I/3, İstanbul 1972, s. 163-168.

TURGUT AKPINAR

AMBER

(عنبر)

Okyanusların
çeşitli kesimlerinden toplanan
güzel kokulu bir madde.

Tropikal adaların ve Çin, Japonya, Hindistan, Afrika, Kuzey ve Güney Amerika ile İrlanda'nın bazı sahillerinde veya çevre denizlerinin yüzünde görülür. En çok bulunduğu yer Bahama adalarının sahil ve açıklarıdır. Genellikle gri siyah, kirli sarı yahut bunların karışımından oluşan damarlı renklere, bal mumu reçine kıvamında küçük topaklar veya nâdiren birkaç yüz kilograma varan birikmiş kütleler halinde bulunur. Denizde durdukça sertleşir, rengi açılır ve önceleri çok keskin oluşundan dolayı insanlara fena gelen kokusu hafifleyerek güzelleşir. Isıtıldığında ve alkole konulduğunda kolaylıkla erir. Ender maddelerden olduğu için ticarî değeri çok yüksek tutulan amber, eski devirlerden beri bazı önemli ihtiyarlık hastalıklarına iyi geldiği, kan yapıcı ve hararet verici olduğu, hâfizayı ve sinirleri güçlendirdiği, özellikle felç rahatsızlıklarını iyileştirdiği görülerek ilaç yapımında kullanılmış ve afrodisyak özelliğinden dolayı da kuvvet macunlarıyla aristokratların bazı yiyecek ve içeceklerine konulmuştur. En yaygın kullanım alanı kokuculuk olan amberden yine eski devirlerden beri daha çok parfüm, krem ve merhem yapımında faydalanılmıştır.

Tabiatla nâdir bulunan ve özellikle dünyaya denizciler tarafından tanıtılan

başka maddeler hakkında olduğu gibi amber hakkında da pek çok efsane uydurulmuş, ayrıca amber-i sâil (liquidambar, sigala yağı) ve amber çiçeği (abelmoschus moscatus) yağı gibi güzel kokan çeşitli maddelere de bu isim verildiği için bilgilerin birbirlerine karıştırılmasına yol açılmıştır. Klasik İslâm kaynaklarında yer alan başlıca rivayetlere göre amber, denizin dibinden kaynayan ve sudan hafif olduğu için yüze çıkarak donan yağlı bir madde, bir deniz hayvanının kusmuk veya dışkısı, denizlerin uzak kıyılarında yetişen bir bitkinin reçinesi veya bazı Çin Hindi adalarının dağlarında yaşayan arıların güzel kokulu çiçeklerden yaptıkları balın şiddetli yağmurlarla denize sürüklenip erimesi sonunda geriye kalan mumudur. Bugün kesinlikle bilinen husus ise amberin, dişli balinalardan olan ve adına amber balığı da denilen en büyük balina ada balığının (Lat. physeter catodon macrocephalus, Fr. cachalot, İng. sperm whale "ispermeçet balinası") bağırsaklarında teşekkül eden ve henüz tabii mi, marazî mi olduğu tesbit edilememiş bulunan bir sindirim artığıdır. Dışkı ile birlikte vücuttan atılan bu maddenin rengindeki siyahlık hayvanın en sevdiği yiyecek olan mürekkep balığından gelmekte, dolayısıyla yediği miktarla orantılı olarak değişkenlik göstermektedir.

Hemen bütün dillerde ambra ve amber şekillerinde bulunan amber kelimesinin aslında Arapça anber olduğu ve İspanyolca aracılığıyla Avrupa dillerine geçtiği kabul edilmektedir. Ancak anberin Arapça'dan türemesi mümkün değildir ve bu dile Pehlevîce (Parthça, Orta Farsça) aracılığıyla Grekçe ambrosia (a-mbrotos "ölümsüz, ilâhî") kelimesinden bozularak sonradan girmiştir. Homeros'tan (m.ö. IX. yüzyıl) itibaren pek çok Grek ve Latin yazarının açıkladığına göre ambrosia mitolojide, tanrıların ölümsüz olmalarını temin eden ve yiyen fânileri de ölümsüzleştiren özel yiyeceğin adıdır ve güzel kokan bu yiyecek aynı zamanda tanrılar tarafından vücutlarına ve saçlarına da sürülebilmektedir. Bu durumda, İskender'den sonra Hindistan'da başlayan Doğu Helenizmi sırasında hakimlerin (filozof-hekim), ihtiyarlık rahatsızlıklarına iyi geldiği için onları gençleştirdiğine inanılan ve mahiyeti de esrarlı olan bu güzel kokulu okyanus ürününü, ölümsüzlerin yiyeceği efsanevi ambrosiaya benzetmiş oldukları anlaşılmaktadır. Mevcut bilgilere göre amber Avrupa'ya XIII.

yüzyılda Endülüs Arapları tarafından tanıtılmış ve ambra/amber kelimesi de o devirden itibaren Orta Latince'ye girmiştir. Avrupa dillerinde reçine fosili olan kehribara da, amberin içinde hazmedilememiş hayvan parçacıklarının bulunması gibi içinde sinek, böcek vb. bulunması ve ısıtılınca güzel kokması sebepleriyle ambere benzetilerek aynı isim verilmekte ve birbirlerine karıştırılmaları için de amber ambre gris, ambergris "gri amber", kehribar da amber jaune, yellow amber "sarı amber" şeklinde söylenmektedir.

Amber, yiyecek ve içeceklere katılmasının ve kokuculukta kullanılmasının yanında, yine kokusundan faydalanılmak amacıyla tesbihçilikte ve kuyumculukta da kullanılmıştır. Kıymetli tesbihlerden sayılan ve amber veya miskü amber denilen tesbihler, ambere laden adlı çalı cinsinin (cistus ladanum), bugün parfümeri sanayiinde kullanılan koyu renkli, güzel ve sabit kokulu reçinesinin (labdanum, laden zamkı) karıştırılıp yoğrulmasıyla elde edilen hamurdan, hamurun sertleşmesinden sonra tornalanmak veya henüz yaşken kalıpla preslenmek suretiyle imal edilmişler ve daha iyi koku vermeleri için de derin dilimlerle süslenmişlerdir. Aynı sertleşmiş hamurdan kahve fincanı, şerbet kâsesi ve çerez tabağı gibi içlerine konulan maddeyi kokulandıracak küçük eşya yapılmış, ayrıca kadınlar tarafından bu hamurun henüz yaşken koparılan küçük parçala-

Amber tesbih

(Topkapı Sarayı Müzesi, Mukaddes Emanetler, Envanter, nr. 4002)

